

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXIII (2/2020)

Anna SOBCZYK-GĄSIOREK*
Przemysław GĄSIOREK**
Wanda ŚPIKOWSKA***

Opinia dorosłych dzieci z rodzin wielodzietnych na temat rodziny pochodzenia

**Opinions of adult children from multi-child families
on their family of origin**

Abstrakt

Wprowadzenie. Badania nad rodzinami wielodzietnymi są prowadzone przede wszystkim, ze względu na zainteresowanie sytuacją dzieci, które się rozwijają w tych szczególnych warunkach. Wyniki ukazują rodziny wielodzietne w bardzo spolaryzowany sposób: od bardzo negatywnych, eksponujących niewydolność wychowawczą, trudności materialne i różnego rodzaju zaniedbania do bardzo pozytywnych, podkreślających korzystny

* **e-mail: asobczyk@amu.edu.pl**

Zakład Edukacji Środowiskowej, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu
Uniwersytet Adama Mickiewicza, Wieniawskiego 1, 61-712 Poznań, Polska
Department of Environmental Education, Faculty of Pedagogy and Fine Arts in Kalisz,
Adam Mickiewicz University in Poznań, Wieniawskiego 1, 61-712 Poznań, Poland
ORCID: 0000-0003-0178-7530

** **e-mail: przemyslaw.gasiorek@amu.edu.pl**

Zakład Nauk o Edukacji, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu, Uniwersy-
tet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wieniawskiego 1, 61-712 Poznań, Polska
Department of Educational Studies, Faculty of Pedagogy and Fine Arts in Kalisz,
Adam Mickiewicz University in Poznań, Wieniawskiego 1, 61-712 Poznań, Poland
ORCID: 0000-0001-9611-8975

*** **e-mail: wandaspik@gmail.com**

ORCID: 0000-0003-3624-3234

wpływ licznego rodzeństwa na rozwój dzieci. Przedstawione w artykule wyniki badań ukazują wielodzietność z perspektywy niepodejmowanej dotychczas, a mianowicie analizując opinię dorosłych, którzy wychowywali się w rodzinie wielodzietnej.

Cel. Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań dotyczących opinii dorosłych dzieci z wielodzietnych rodzin na temat rodziny pochodzenia.

Materiały i metody. W pracy zastosowano następujące narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety.

Wyniki. Z przeprowadzonych badań wynika, że większość dorosłych dzieci z rodzin wielodzietnych pozytywnie ocenia model rodziny z licznym potomstwem oraz swoje dojrzewanie w takiej rodzinie. Większość uznaje za szczęśliwe małżeństwo swoich rodziców oraz dostrzega wiele zalet i korzyści z posiadania licznego rodzeństwa.

Słowa kluczowe: rodzina wielodzietna, dorosłe dzieci, rodzicielstwo.

Abstract

Introduction. Research into large families is conducted primarily due to the interest in the situation of children who develop in these specific conditions. The results show families with many children in a very polarized way. From very negative aspects, exposing educational failure, material difficulties, and various kinds of neglect, to very positive ones, emphasizing the beneficial influence of numerous siblings on the development of children. The results of the research presented in the article show many children from a perspective that has not, so far, been undertaken, namely by analysing the opinions of adults who grew up in a large family.

Aim. The aim of the article is to present the results of research on the opinions of adult children from large families about their family of origin.

Materials and methods. The following research tools were used in the work: questionnaire.

Results. The conducted research shows that the majority of adult children from large families positively assess the model of a family with numerous offspring and their maturation in such a family. Most consider their parents to have had a happy marriage and see the many advantages and benefits of having many siblings.

Keywords: large family, adult children, parenthood.

Wprowadzenie

Rodziny wielodzietne są w literaturze przedmiotu definiowane w różny sposób. Ponadto występują też różne kryteria ich opisu. Inaczej patrzą na nie ekonomiści, demografowie, psycholodzy, pedagodzy a jeszcze inaczej pracownicy socjalni.

W obszarze nauk społecznych badania nad rodzinami wielodzietnymi prowadzone są przede wszystkim ze względu na zainteresowanie sytuacją dzieci, które rozwijają się w tych szczególnych warunkach, często traktowanych jako „ekstremalne”. Z tego powodu wyniki badań ukazują rodziny wielodzietne w bardzo spolaryzowany sposób. Pojawiają się skrajnie negatywne opinie, ukazujące je jako zagrożenie rozwo-

jowe dla dzieci, upośledzające je społecznie (ekonomicznie, kulturowo, rozwojowo), ale także skrajnie pozytywne, podkreślające na przykład szczególne kompetencje społeczne dzieci z rodzin wielodzietnych. Wielka rodzina bowiem to tak zwany „efekt skali”. Wielkim rodzinom towarzyszą zwykle wielkie kategorie, duże kwantyfikatory i ogromne emocje, znacznie większe, aniżeli rodzinom małodzietnym. Kłopoty finansowe czy lokalowe, problemy wychowawcze, negatywne przeżycia wywołują nie tyle arytmetyczne, ile geometryczne narastanie zjawisk, a to z kolei wpływa zarówno na odbiór społeczny „wielkich rodzin”, jak i na kierunki badań nad nimi podejmowanych, ale też formułowane wnioski: od „wielkiego dobrodziejstwa” do „wielkiej patologii”.

Wymienione okoliczności mają nie tylko adekwatne dla dużej rodziny duże rozmiary, ale też duże amplitudy i dużą dynamikę. Próba uchwycenia zjawisk zachodzących w „dużych rodzinach” w postaci pojęć statycznych jest niezwykle trudna i ułomna w swej naturze, ponieważ przypomina, jak metaforycznie powiedział Zygmunt Bauman (1999, s. 37) „próbę zbadania płynącej wody poprzez nabranie jej do szklanki”. Sama metodologia badania często wpływa więc na wyniki lub nawet je zakłóca. Między innymi z tego powodu trudno bada się wszystkie – dynamiczne w swej naturze – duże fenomeny społeczne, o złożonych strukturach i procesach. Do tego rodzaju obszarów badawczych zaliczyć można zjawiska zachodzące w rodzinie wielodzietnej, dlatego tak niełatwo jest pisać na temat rodzin wielodzietnych z dystansem, używając umiarkowanych kategorii. Świadomi tych ograniczeń i trudności chcieliśmy jednak podjąć próbę zmierzenia się z tym problemem i zdecydowaliśmy się spojrzeć na rodziny wielodzietne z innej perspektywy. Zainspirowani starym przysłowiem, które mówi, że „drzewo poznaje się nie po tym, jak ono wygląda, ale po jego owocach”, zdecydowaliśmy się skupić nie tyle na aktualnej sytuacji majątkowej, społecznej, lokalowej czy rozwojowej rodzin wielodzietnych, ile na tym, jak z perspektywy czasu członkowie tych rodzin postrzegają sami siebie.

Chcieliśmy, aby badania wykonane były z zachowaniem pewnego dystansu, który zapewni nam czas, który minął od momentu, gdy pytani o opinię dorośli doświadczali życia w rodzinie wielodzietnej. Badanie to jest z natury swej bardziej eksploracyjne i otwierające pewne kwestie. Świadomi jesteśmy zarówno zniekształcającego charakteru wspomnień, jak i indywidualnego odbioru tej samej sytuacji przez różne osoby. Będzie to więc jednocześnie ogląd z perspektywy wnętrza struktury rodzinnej, ale też z zewnątrz, bo z dalszej perspektywy czasowej. Dzięki temu nasze badania – mamy nadzieję – będą mniej zdominowane przez doraźnie, często bardzo intensywne, jak już wspomniano, doznania i sytuacje występujące w rodzinach wielodzietnych.

Postanowiliśmy jednak zgłębić go z perspektywy dotychczas niepodjętej, a mianowicie analizując opinie dorosłych, którzy wychowywali się w rodzinie wielodzietnej.

Model rodziny wielodzietnej we współczesnej kulturze

We współczesnym świecie obserwuje się znaczące zmiany życia rodzinnego. Jednakże, pomimo różnych zmian społecznych, zmian systemu wartości, preferencji, rodzina wciąż pozostaje na pierwszych miejscach. W jednym z aktualnych raportów CBOS szczęście rodzinne jest deklarowane na pierwszym miejscu przez 80% respondentów, jako ważniejsze od zdrowia (55%), spokoju (48%) i innych wartości (Boguszewski, 2019). Jedynie w czasie pandemii, czyli sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia, rodzina znalazła się na drugim miejscu (47% zdrowie, 39% rodzina) (Badora, 2020).

Rodzina wielodzietna nie jest przedmiotem zainteresowań socjologii czy pedagogiki zbyt często. Problem w literaturze przedmiotu jest opisany dość ubogo i fragmentarycznie. Część opracowań ukazuje rodzinę wielodzietną w kontekście nieporadności wychowawczej, nieświadomości, niewiedzy i ubóstwa. Jak podaje Anna Kotlarska-Michalska (2002), powołując się na badania Bożeny Balcerzak-Paradowskiej (1997, s. 12) i Marii Trawińskiej (1996, s. 45), rodziny wielodzietne częściej występują w środowisku wiejskim niż miejskim, mają na ogół niższy status społeczny, rodzice mają częściej niższe wykształcenie, częściej też borykają się z problemami materialnymi i trudnościami w zaspokojeniu podstawowych potrzeb dzieci. Z faktu wielodzietności wynikają liczne problemy, szczególnie w realizacji funkcji socjalizacyjno-wychowawczej, ponieważ troska rodziców o każde z dzieci jest często niemożliwa (Nowacka, 2002, s. 103, za: Kotlarska-Michalska, 2002). W opinii Ryszarda Skrzywniaka (1997, s. 173) zbyt liczna rodzina „charakteryzuje się brakiem rozsądnego modelu kształcenia, zanizaniem i nierozbudzaniem ambicji u dzieci, a także brakiem aspiracji rodziców w zakresie kształcenia”. Na próbę w rodzinach wielodzietnych wystawione jest też życie małżeńskie, ze względu na wysiłek organizacyjny, siły fizyczne i psychiczne. Niemożliwe do pogodzenia staje się realizowanie jednocześnie wielu zadań. Nieumiejętność radzenia sobie w wielu trudnych sytuacjach doprowadza do konfliktów małżeńskich (Eliszewska, 1999, za: Kotlarska-Michalska, 2002). Zapracowane kobiety nie przywiążą wagi do dbałości o swój wygląd (Kotlarska-Michalska, 2002) a wiele spraw codzienności umyka w tempie życia (A. Świątek, 2000, s. 51, za: Kotlarska-Michalska, 2002).

Nielicznie podejmowane badania nad rodzinami wielodzietnymi często nie obejmują reprezentatywnych prób, dlatego wyniki dają dość fragmentaryczny obraz rzeczywistości tych rodzin. Przykładowo, jeśli badaniami objęte są rodziny korzystające z pomocy społecznej, to nietrudno przewidzieć tam problemy materialno-bytowe. Czasami rodziny wielodzietne charakteryzują się postawą roszczeniową, rozrzutnością i nieumiejętnością gospodarowania własnym budżetem (Szyszka, 2015).

Inny obraz rodziny wielodzietnej ukazują badania między innymi Bogumiły Doleszczak (1994, s. 158), które przedstawiają ją jako pełną serdecznych, dobrych relacji z rodzicami, całodziennej opieki i kontaktu wychowawczego. W badaniach podkreśla się wzajemną pomoc, bezinteresowność, umiejętność dzielenia, opiekę starszego rodzeństwa nad młodszym oraz dobre relacje międzypokoleniowe. W rodzinach wielodzietnych przywiązuje się większą wagę do obchodzenia uroczystości rodzinnych. Większe znaczenie ma wychowanie w duchu wartości religijnych, praktyki religijne i świętowanie (A. Świątek, 2000, za: Kotlarska-Michalska, 2002).

Bardzo ciekawe wnioski z badań pokazuje Joanna Bukojemska (2012), według której matki wielodzietne, często świadomie rezygnując z pracy zawodowej, czują się spełnionymi kobietami, żonami i matkami.

Jak natomiast podkreśla Katarzyna Świątek (2012), w kulturze współczesnego świata, preferowane są inne wartości i odmienne traktowanie prokreacji. Zdaniem K. Świątek (2012, s. 202) „Świat nowoczesny odchodzi od pojmowania prokreacji w rozumieniu nakazu lub też imperatywu biologicznego. [...] prokreacja przestała być pojmowana w kategoriach jakiegokolwiek powinności wobec krewnych, ojczyzny, ludzkości czy Boga”. Posiadanie dzieci jest częścią realizacji indywidualnego pomysłu na życie. K. Świątek (2012, s. 222) uważa, że „trend ograniczania liczby potomstwa przez pary wynika m.in. z postępującej racjonalizacji postaw i zachowań, indywidualizacji, laicyzacji życia, emancypacji i równouprawnienia kobiet oraz rozwoju konsumpcjonizmu”.

W ostatnim czasie nieco zmienia się społeczne postrzeganie rodzin wielodzietnych i wzrost znaczenia rodzicielstwa w życiu współczesnych kobiet. Zauważa się nawet pewien trend mody na macierzyństwo (Świątek, 2012, s. 222). Rodziny wielodzietne rozwijają się w środowiskach ludzi wykształconych i mających.

Założenia badawcze

Głównym celem podjętych badań było zebranie i analiza opinii dorosłych dzieci z rodzin wielodzietnych na temat wielodzietności. Głównym problemem badań było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: Jak wielodzietność oceniają dorośle dzieci z rodzin wielodzietnych? Problemy szczegółowe nakreślone w badaniach to: Co wspominają jako atuty posiadania większej liczby rodzeństwa? Co postrzegają jako trudności życia w rodzinie wielodzietnej? Z jaką postawą otoczenia spotykali się najczęściej? Jak wielodzietność postrzegali badani, będąc jeszcze dziećmi? Jakie relacje łączyły ich z rodzeństwem? Jak kształtują się relacje badanych z rodzeństwem w dorosłym życiu? Jak dzieci z rodzin wielodzietnych oceniają małżeństwo swoich rodziców?

W celu zbadania problemu głównego i sprawdzenia, jak kształtują się opinie na temat wielodzietności wśród dorosłych dzieci z rodzin wielodzietnych, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety. Kwestionariusz autorskiej ankiety składał się z 22 pytań. Badania zostały przeprowadzone drogą internetową poprzez rozesłanie kwestionariusza do respondentów pochodzących z rodzin wielodzietnych. Dobór próby był losowo-celowy. Ankieta została rozesłana do osób, które związane były z dwiema organizacjami zrzeszającymi rodziny wielodzietne. Uzyskano wypełnione ankiety od 110 osób.

Charakterystyka respondentów i ich rodzin

Wśród 110 badanych osób dominowały kobiety (67%). Pod względem wieku ponad połowa to ludzie w wieku 26-35 lat, jedna trzecia – 18-25 lat, nieco więcej niż jedna dziesiąta – 36-45 lat i ok 5% to osoby powyżej 46 roku życia.

Ważną kwestią była liczebność rodzin respondentów. Wszyscy należeli do rodzin wielodzietnych, jednak z różną liczbą rodzeństwa. Najliczniejszą grupę (40%) stanowili respondenci pochodzący z rodzin mających troje i czworo dzieci, jedna trzecia (32%) z rodzin z pięciorgiem i sześciorgiem dzieci, jedna piąta (20%) z rodzin, które miały od siedmiorga do dziewięciorga dzieci i jedna dziesiąta (10%) z rodzin posiadających dziesięciorgo i więcej dzieci.

Wśród respondentów wykształcenie wyższe deklarowało 76% (w tym magisterskie 64,5%, licencjackie 12%), pomaturalne co dziesiąta osoba, średnie – 12,7%, jedynie pozostały 1% to respondenci z wykształceniem zawodowym i podstawowym.

Prawdopodobnie część respondentów była jeszcze w trakcie edukacji akademickiej (co można wnioskować z młodego wieku).

Badani w większości pochodzili z rodzin dość dobrze wykształconych. Nieznacznie lepiej byli wykształceni ojcowie niż matki: wykształcenie wyższe posiadało 67,3% ojców i 64,5% matek, pomaturalne 10% ojców i 5,5% matek, średnie 8,2% ojców i 11,8% matek, zasadnicze zawodowe 17,3% ojców 8,2% matek i podstawowe 1,8% ojców i 5,5% matek. Mimo młodego wieku, ponad połowa osób biorących udział w ankiecie, to osoby będące już w związku małżeńskim (59,6%).

Ze względu na to, że duże rodziny potrzebują znacznie większych środków na utrzymanie niż rodziny małe i w wielu badaniach nad wielodzietnością podkreśla się niski status materialny, zadano pytanie o subiektywną ocenę sytuacji materialnej w rodzinie pochodzenia. Jak wynika z przeprowadzonych badań, 40% ocenia sytuację materialną w rodzinie pochodzenia jako przeciętną, połowa respondentów jako dobrą i bardzo dobrą (32%, 18%), a niespełna jedna dziesiąta jako raczej złą (5,5%) i zdecydowanie złą (3,6%).

Radości i uroki życia w rodzinie wielodzietnej w opinii dorosłych dzieci

W licznych rodzinach, gdzie nakłada się na siebie wiele interakcji, domownicy doświadczać wielu radosnych chwil. Możliwość wspólnej zabawy, wyjścia, wspólne oglądanie filmów, rodzinne wycieczki, nawet prace domowe mogą mieć charakter radosnego doświadczenia.

Jednym z najważniejszych problemów była ocena atutów życia w rodzinie wielodzietnej. Respondenci mieli ocenić 18 atutów życia w rodzinie wielodzietnej w pięciostopniowej skali z możliwością dopisania własnych.

Z wielu atutów życia w wielodzietnej rodzinie najwyżej przez respondentów zostało ocenione uczenie się troski o słabszych, opieki nad młodszym rodzeństwem (w bardzo dużym stopniu 55,5% i w dużym 29,1%). Dużą wartością jest dla badanych obecność matki w domu (w bardzo dużym stopniu 55,5%, w dużym 20,9%). W rodzinach wielodzietnych matki zwykle pozostają w domach, opiekując się sporą gromadą dzieci. Szczególnie małe dzieci bardzo potrzebują obecności dorosłego. Ważne jest zaspokojenie podstawowych potrzeb, przygotowanie posiłków, pomoc w lekcjach, w konfliktach z rodzeństwem, wspólna zabawa, opieka, ale przede wszystkim obecność dająca poczucie bezpieczeństwa. Dlatego obecność matki w domu jest bardzo doceniana przez dzieci.

W czołówce zalet wielodzietności znalazło się także posiadanie towarzysza do zabaw (54,5% w bardzo dużym stopniu i 32,7% w dużym). Kolejne miejsca wśród atutów życia w wielodzietnej rodzinie zajęły:

- nauka samodzielności (46,4% w bardzo dużym stopniu, 32,7% w dużym stopniu),
- poczucie wsparcia ze strony rodziny (41,8% w bardzo dużym stopniu, 39,1% w dużym stopniu),
- możliwość prowadzenia rozmów z rodzeństwem (41,8% w bardzo dużym stopniu, 39,1% w dużym stopniu),
- możliwość doświadczenia trudnych sytuacji i uczenie się ich rozwiązywania (41,8% w bardzo dużym stopniu, 30,9% w dużym stopniu),
- umiejętność dzielenia się dobrami z innymi (41% w bardzo dużym stopniu, 37,3% w dużym), – umiejętność rezygnacji z wygod i komfortu na rzecz innych (40,9% w bardzo dużym stopniu, 32,7% w dużym).

Przy większej liczbie dzieci w domu, rodzice, a szczególnie przebywające w domu matki, dzielą swoją uwagę pośród poszczególne dzieci, ale też zajmują się przygotowaniem posiłków, prowadzeniem domu, pomocą w lekcjach. Dzieci, w razie pojawiających się trudności, uczą się samodzielności lub szukają wsparcia i pomocy u rodzeństwa. Stąd duże znaczenie przypisywane wsparciu ze strony rodziny, prowadzeniu rozmów z rodzeństwem.

Nieco mniejsze znaczenie pośród atutów wielodzietności mają:

- życie pełne przygód (39% w bardzo dużym stopniu, 27,3% w dużym),
- możliwość uczenia się od rodzeństwa (38,2% w bardzo dużym stopniu, 40,9% w dużym),
- możliwość rozwijania empatii (37,3% w bardzo dużym stopniu, 40,9% w dużym),
- poczucie akceptacji i miłości ze strony bliskich (37,3% w bardzo dużym stopniu, 31,8% w dużym),
- możliwość korzystania z zasobów innych (35,5% w bardzo dużym stopniu, 31,8% w dużym), – dzielenie się obowiązkami w domu (34,5% w bardzo dużym stopniu, 43,6%),
- łatwość nawiązywania kontaktów społecznych (32,7%).

Wśród dopisanych przez respondentów zalet życia w wielodzietnej rodzinie znalazły się: wsparcie ze strony starszego rodzeństwa; nauka odpowiedzialności za siebie i innych; nauka radzenia sobie ze sporami; brak poczucia samotności; poczucie przynależności do pewnej społeczności o wspólnych tradycjach i poglądach; wspólna modlitwa oraz bycie dumnym ze swojego rodzeństwa.

Wśród zalet wielodzietności dominują wartości afiliacyjne, podkreślające radość z przynależności do rodziny, obecności bliskich: obecność matki i rodzeństwa, zarówno do pomocy, jak i do zabawy.

Trudności życia w wielodzietnej rodzinie

W środowisku rodzinnym, tak jak w każdej grupie społecznej, dochodzi do różnych interakcji. W rodzinie z jednym dzieckiem interakcje będą zachodziły na linii rodzic-rodzic, rodzic-dziecko, rodzice-dziecko. W rodzinach z licznym potomstwem tych interakcji jest o wiele więcej. Dochodzi interakcja dziecko-dziecko zwielokrotniona przez liczbę dzieci.

W związku z tym życie w rodzinie wielodzietnej to zarówno chwile pełne radości, miłości i wspólnego przeżywania, jak i liczne konflikty, potrzeby, problemy adekwatne do liczby dzieci. Dla rodziców to ciągle wybory spraw ważniejszych, niecierpiących zwłoki, próba nadążenia za potrzebami poszczególnych dzieci, małżonków i całej rodziny, ciężca odpowiedzialność za rodzinę.

Sytuacje trudne, dylematy oraz wybory wydają się integralną częścią codzienności każdej rodziny – małej i dużej. W rodzinie wielodzietnej tych problemów pojawia się znacznie więcej. Relacje wśród rodzeństwa raz układają się pozytywnie, innym razem powstają nieporozumienia i kłótnie, dochodzi do rywalizacji.

W celu uchwycenia największych mankamentów rodziny wielodzietnej, widzianej oczami dzieci, poddano pod ocenę kilkanaście spraw i sytuacji, które mogą stanowić trudność w takiej rodzinie.

Z przeprowadzonych badań wynika, że respondenci – poza urokami życia w rodzinie wielodzietnej i wieloma korzyściami – dostrzegają również mankamenty i trudności. Można je podzielić na kilka podstawowych obszarów:

- szeroko rozumiane relacje międzyludzkie,
- fizycznej przestrzeni życia,
- trudności finansowe.

Na plan pierwszy wysuwają się trudności relacyjne.

Jak wynika z badań, do największych trudności należy konieczność dostosowania się do innych. W licznej rodzinie nie ma możliwości, aby oczekiwania dotyczące jedzenia, wyjścia na spacer czy zabawy były jednocześnie spełnione u wszystkich. Stąd ciągła konieczność dostosowania, która przez 7,3% respondentów odczuwana jest jako uciążliwość w bardzo dużym stopniu, przez co piątego w dużym stopniu. Istotnym problemem okazuje się porównywanie do starszego rodzeństwa (łącznie 26,4%, 8,2% w bardzo dużym stopniu, 18,2% w dużym).

Problemem wskazywanym przez jedną czwartą respondentów są kłótnie i konflikty w rodzinie, odczuwane przez 8,2% w stopniu bardzo dużym i 17,3% w dużym.

Wiele trudności wynika ze wspólnego mieszkania i konieczności dzielenia przestrzeni pracy, nauki i zabawy. Jeśli razem przebywają dzieci w różnym wieku, to naturalną sytuacją jest konieczność pogodzenia różnych aktywności i potrzeb w jednej przestrzeni.

Wydaje się, że porządek w domu nie jest dzieciom potrzebny do szczęścia, jednak zaskakująco dużo, bo aż 28,2% respondentów uznało bałagan za trudność życia w rodzinie wielodzietnej (6,4% respondentów w bardzo dużym stopniu a 21,8% w dużym stopniu). Zapewne przy tak licznych rodzinach i małych dzieciach dynamika życia codziennego powoduje pojawianie się bałaganu i brudu w bardzo dużej intensywności. Stąd jego powszechna obecność i wynikające z niej trudności. Możliwe też, że respondenci wskazują bałagan jako dużą trudność ze względu na potencjalną konieczność sprzątnięcia, która nie należy do ulubionych zajęć dzieci albo też ze względu na konieczność tracenia czasu na uporczywe poszukiwania potrzebnych rzeczy, które nigdy nie wiadomo, gdzie mają swoje miejsce.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, jedną z najbardziej odczuwanych przez respondentów trudności jest brak komfortu mieszkaniowego. Rodziny często zamieszkują stosunkowo małe przestrzenie, co pociąga za sobą trudności znalezienia miejsca

do pracy, zabawy, schowania rzeczy. Nieco więcej niż co czwarty respondent ocenił brak komfortu mieszkaniowego jako dotkliwą trudność (12,7% w bardzo dużym stopniu, 13,6% w dużym). Aż 40% badanych wcale nie widzi trudności w braku komfortu mieszkaniowego. Ponad jedna czwarta wskazała na brak możliwości spokojnej pracy i nauki (8,2% w stopniu bardzo dużym, 17,3 w dużym). Około 20% nie widzi problemu w tym zakresie. Co piąty badany jako dużą trudność w wielodzietnym domu wskazał hałas (w bardzo dużym stopniu 7,3%, w dużym 13,6%, wcale 20,9%).

Dotkliwą trudnością w licznych rodzinach przy wielu potrzebach jest brak pieniędzy odczuwany przez 27,3% respondentów (10,9% w dużym stopniu i 16,4% w dużym). Braku pieniędzy nie wskazywała jako trudność ponad jedna piąta badanych, jedna czwarta w niewielkim stopniu. Określenie poziomu materialnego należy zawsze do bardzo subiektywnych ocen. W obecnych czasach sytuacja finansowa rodzin wielodzietnych znacząco się poprawiła dzięki wprowadzeniu licznych zniżek i dodatku 500 plus. Badani respondenci wychowywali się jednak w czasach trudniejszych, kiedy rodziny wielodzietne musiały żyć oszczędniej i na wiele zakupów prawdopodobnie nie mogły sobie pozwolić.

W rodzinach wielodzietnych bywają sytuacje, w których starsze dzieci zajmują się młodszymi, pomagając rodzicom, kiedy ci są zajęci np. innymi dziećmi albo obowiązkami wynikającymi z prowadzenia domu. Niemal jedna czwarta jako mankament rodziny wielodzietnej podaje brak czasu rodziców dla poszczególnych dzieci (1,8% odczuwa to w bardzo dużym stopniu, 21,8% w dużym stopniu). Opiekę nad młodszym rodzeństwem wskazuje jako bardzo dużą trudność więcej niż co piąty badany (9,1%, jako bardzo dużą, 13,6% jako dużą). Również co piąty widzi trudność w konieczności pomagania rodzicom (6,4% w bardzo dużym stopniu, 14,5% w dużym).

W rodzinach wielodzietnych występują też trudności związane z brakiem bliskości, szczególnie bliskości rodziców. Niemal co piąty badany twierdzi, że brak możliwości posiadania rodziców tylko dla siebie jest trudnością w ich rodzinach (trudnością w bardzo dużym stopniu 1,8%, dużym 17,3%). Zaskakująca jest trudność związana z poczuciem samotności i niezrozumienia. Powszechnie może się wydawać, że nie sposób być samotnym wśród tak liczego rodzeństwa, a jednak okazuje się, że 17,2% deklaruje taką trudność (3,6% w bardzo dużym stopniu, 13,6% w dużym). Jedna trzecia badanych wcale nie odczuwała takiej trudności.

Niemal co piąty respondent upatruje trudność w nadmiarze obowiązków (4,5% w bardzo dużym stopniu, 14,5% w dużym stopniu) i nadmiarze odpowiedzialności (3,6% w bardzo dużym stopniu, 14,5% w dużym stopniu). Nie widzi trudności w tym zakresie ok. jedna trzecia respondentów. W licznych rodzinach rośnie liczba zadań do wykonania. Są wśród nich między innymi: odprowadzanie dzieci do szkoły, odbieranie ich, odrabianie lekcji, w końcu prowadzenie domu – gotowanie, pranie itd. Dzieci

często muszą nieco pomóc, szczególnie w lżejszych zajęciach domowych i opiece nad młodszym rodzeństwem. Te zadania rozwijają różne kompetencje i umiejętności przydatne w dorosłym życiu, jednak odbierane i odczuwane są przez dzieci często jako niedogodność.

Doświadczenia z odbiorem społecznym wielodzietności

Najważniejszym środowiskiem rozwoju człowieka jest najbliższa rodzina, a więc rodzice i rodzeństwo. Duże znaczenie ma również pozostała część rodziny bliskiej i dalszej: dziadkowie, wujkowie, ciotki, kuzynostwo. Wszyscy, kontaktując się z dzieckiem i jego rodziną, mają mniejszy lub większy wkład w kształtowanie jego osobowości i tego, kim będzie w przyszłości.

Na rozwój dziecka wpływa też środowisko lokalne, którym jest sąsiedztwo, znajomi, szkoła (a w niej nauczyciele, koleżanki i koledzy).

Bodźce, jakie są czerpane ze środowiska zewnętrznego, dają kontekst, w jakim człowiek się wychowuje, w jakim znajduje się jego rodzina, w mniejszym bądź większym stopniu wpływają na zachowanie, preferencję wartości i postawy. Może to być wpływ pozytywny, dający poczucie bezpieczeństwa, aprobaty. Jednak może to być także wpływ negatywny i wówczas młody człowiek może zacząć odczuwać niepewność, dysonans między wartościami wpajnymi w domu rodzinnym a preferowanymi na zewnątrz rodziny.

Postawy wobec wielodzietności są różne – od dużej aprobaty, podziwu, uznania przez obojętność, aż do daleko posuniętej krytyki takiego modelu rodziny. Istotne zatem wydało się nam pytanie o to, jaki był społeczny odbiór wielodzietności w rodzinach respondentów przez te środowiska. W kwestionariuszu poproszono o ocenę postawy społecznej wobec wielodzietności w mikrośrodowiskach wychowania respondentów: wśród rodziny i krewnych, sąsiadów, w środowisku szkolnym, środowisku zawodowym i ze strony przypadkowych osób.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, wielodzietność spotyka się z dużą życzliwością i akceptacją społeczną. W wielu przestrzeniach środowiska społecznego spotyka się z normalnym odbiorem, nieodmiennym od małych rodzin. Najczęściej uznanie dla tak licznej rodziny spotykało badanych ze strony przypadkowych, obcych osób. Nieco więcej jak co dziesiąty (14,5%) spotkał się z reakcją podziwu i zachwytu, jedna trzecia (32%) z postawą uznania. Ponad jedna trzecia (38%) z postawą obojętności, a 12,7 z brakiem zrozumienia. Postawy zachwytu i uznania ze strony rodziny doświadczyło łącznie niemal 40% badanych. Ze strony rodziny w największym odsetku respondenci spotkali się z brakiem zrozumienia (22,7%). Prawdopodobnie wynika to z relacji emocjonalnych i obaw m.in. o kondycję rodziców i o to, czy pora-

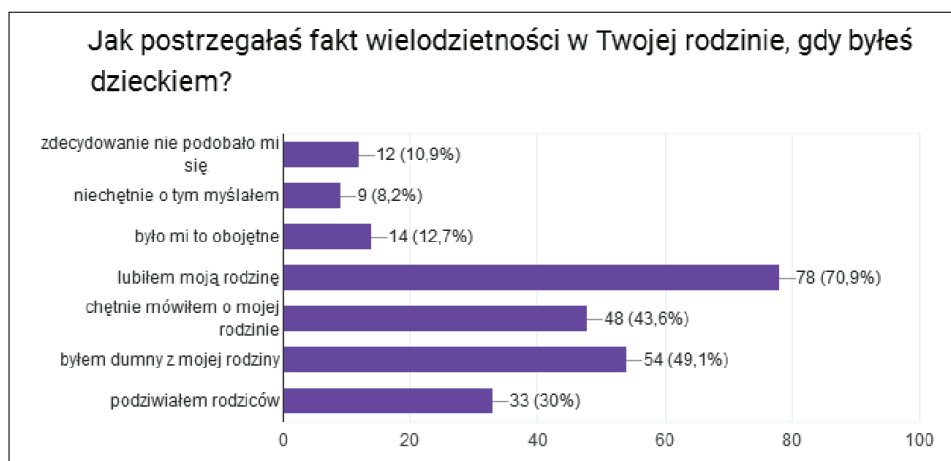
dzą sobie z wychowanie tak liczego potomstwa, obaw o zdrowie matki, o obniżenie standardu życia.

Bardzo rzadko respondenci spotykali się z niezrozumieniem ze strony środowiska zawodowego, zdecydowanie częściej z uznaniem i aprobatą (11,8% wobec 40%).

Sąsiedztwo zdecydowanie częściej było akceptujące niż przejawiające niezrozumienie i niechęć (40% wobec 15,4%).

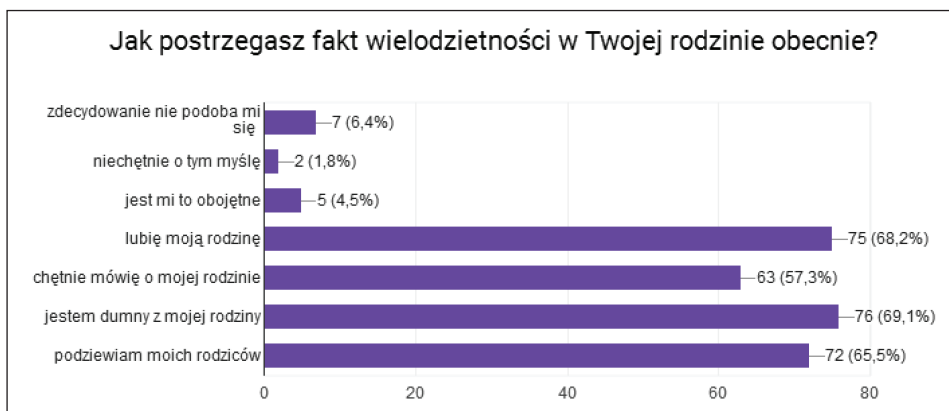
Ocena wielodzietności w dzieciństwie i życiu dorosłym

Interesujące w badaniach wydało się pytanie o to, jak respondenci postrzegali swoją sytuację przynależności do rodziny wielodzietnej będąc dziećmi i jak postrzegają ją będąc dorosłymi ludźmi?

Rysunek 1. Dane przedstawiające postrzeganie wielodzietności w swojej rodzinie w dzieciństwie. Źródło: Wyniki badań własnych.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, 70,9% stwierdziło, że lubili swoją rodzinę, gdy byli dziećmi. Niemal połowa była dumna ze swojej dużej rodziny, niespełna połowa chętnie mówiła o swojej rodzinie. Niemal co trzeci badany podziwiał swoich rodziców, co dziesiąty był zdecydowanie zadowolony z dużej rodziny. Jedynie 8,2% niechętnie o tym myślało, a dla 12,7% było to obojętne.

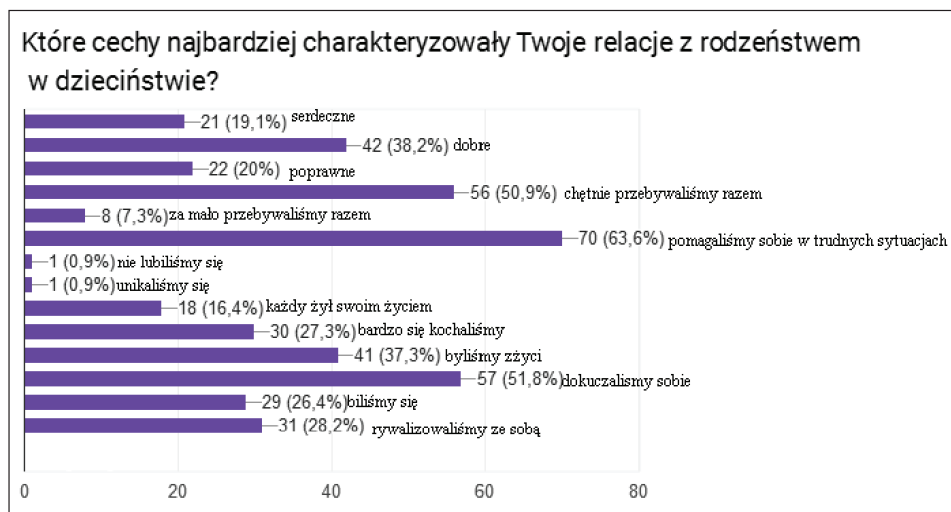
Rysunek 2. Dane przedstawiające postrzeganie wielodzietności w swojej rodzinie obecnie. Źródło: Wyniki badań własnych.

W dorosłym życiu nieco zmienił się obraz własnej rodziny w stronę podniesienia jej wartości. Przede wszystkim – jako dorośli, częściowo posiadający już swoje dzieci – bardziej podziwiają swoich rodziców (65,5% wobec 30%). Zdecydowanie bardziej w dorosłym życiu niż wówczas, gdy byli dziećmi, respondenci są dumni ze swojej rodziny (69,1% wobec 49,1%). Chętniej o swojej rodzinie mówią jako dorośli (57,3% wobec 43,6%). Nieco mniejszy odsetek w życiu dorosłym lubi swoją rodzinę niż lubił, będąc dzieckiem (68,2% wobec 70,9%).

Nieco mniejszy odsetek respondentów w dorosłym życiu twierdzi, że zdecydowanie nie podoba im się ich wielodzietna rodzina (10,9% wobec 6,4%), zdecydowanie mniej niechętnie myśli o swojej wielodzietnej rodzinie niż kiedy byli dziećmi (8,2% wobec 1,8%), spadło również poczucie obojętności na temat rodziny (12,7% wobec 4,5%).

Relacje z rodzeństwem

Postrzeganie swojej rodziny wiąże się w nierozzerwalny sposób z relacjami, jakie w niej panują. W rodzinie wielodzietnej mnogość tych relacji jest dostrzegalna i można sądzić, że wpływa na kształtowanie się stosunków między rodzeństwem. Istotne w kontekście podjętego problemu było zdiagnozowanie, jakie cechy charakteryzowały relacje rodzeństwa w dzieciństwie.

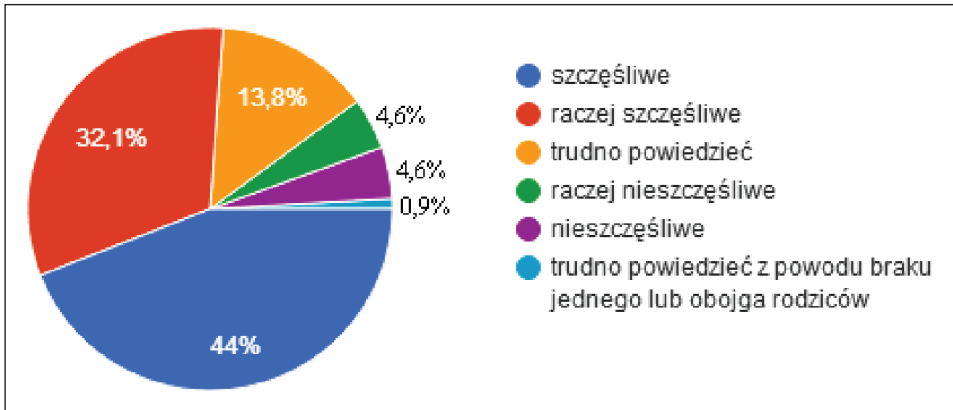
Rysunek 3. Dane przedstawiające cechy charakterystyczne dla relacji z rodzeństwem w dzieciństwie. Źródło: Wyniki badań własnych.

Relacje między rodzeństwem były bardzo zróżnicowane i prawdopodobnie, co charakterystyczne dla dzieci, zmieniające się dynamicznie. Połowa badanych chętnie ze sobą przebywała, 63,6% respondentów pomagało sobie w trudnych sytuacjach, 38,2% ocenia swoje dziecięce relacje jako dobre, 37,3% twierdzi, że byli zżyci, niemal co trzeci twierdzi, że bardzo się kochali, 20% ocenia relacje dziecięce jako poprawne, a 19% jako serdeczne. Połowa badanych nie ukrywa, że dokuczali sobie w dzieciństwie (51,8%), rywalizowali ze sobą (28,2%), bili się (26,4%). W tak licznej rodzinie czasami trudno o kompromisy, każdy uczy się walczyć o swoje na różne sposoby.

Powielanie modelu rodziny wielodzietnej w dorosłym życiu

Zakładając własną rodzinę człowiek kieruje się doświadczeniami, których był uczestnikiem. Niejednokrotnie na współmałżonka wybiera się osobę w pewien sposób podobną do któregoś z rodziców – czy to z wyglądu, czy z charakteru. Oceniając małżeństwo rodziców, można zobaczyć plusey i minusy relacji między nimi.

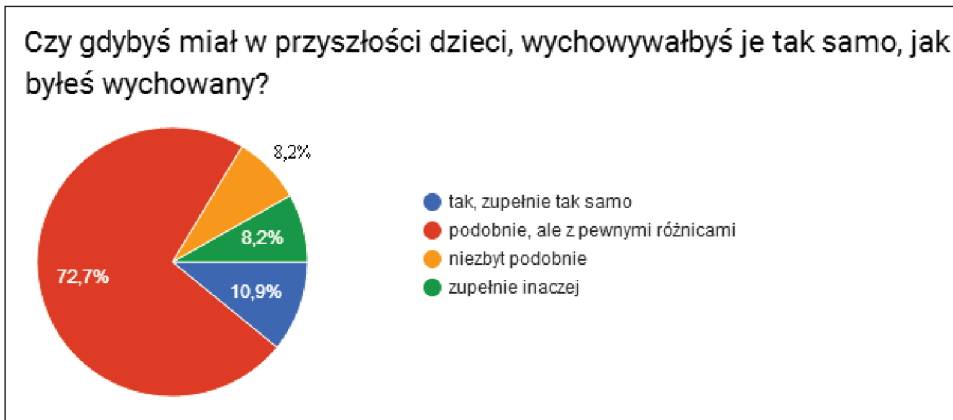
Zastanawiając się głębiej, można dostrzec wartości, które chcieli przekazać dzieciom. W końcu można chcieć ich naśladować bądź – czerpiąc z ich przykładu – zmienić niektóre elementy. Można też przyjąć zupełnie odmienny styl bycia. Wszystko to świadczy o tym, czy jako rodzice byli oni dobrym przykładem i czy cele, które osiągnęli, są na tyle wartościowe, że samemu chce się po nie sięgać.

Rysunek 4. Dane przedstawiające opinię na temat małżeństwa rodziców. Źródło: Wyniki badań własnych.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, niespełna połowa (44%) uważa małżeństwo swoich rodziców za szczęśliwe, jedna trzecia za szczęśliwe, 13,8% twierdzi, że trudno powiedzieć. Nieco mniej niż co dziesiąty uważa małżeństwo swoich rodziców za nieszczęśliwe (4,6% raczej nieszczęśliwe i 4,6% nieszczęśliwe).

Istotne wydało się zdiagnozowanie czy respondenci wychowaliby własne dzieci w sposób podobny do tego w jaki sami byli wychowywani.

Rysunek 5. Dane przedstawiające opinie na temat powielenia modelu wychowania z rodziny pochodzenia. Źródło: Wyniki badań własnych.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, 10,9% ankietowanych wychowałoby dzieci w identyczny sposób, jak oni zostali wychowani. Najliczniejsza grupa (72,7%)

wprowadziłyby pewne różnice, ale zachowałyby podobne wychowanie, 16,4% badanych planuje wychowanie w inny sposób (8,2% zupełnie inaczej, 8,2% niezbyt podobnie).

Z badań wynika, że dzieci na ogół są zadowolone z wychowania w ich wielodzietnych rodzinach.

Wnioski

Uzyskane wyniki badań, podobnie jak w wielu innych przypadkach, omawiających poruszany problem, nie dają pełnego obrazu rzeczywistości rodzin wielodzietnych. Pozwalają jednak wyciągnąć określone wnioski, które wydają się być istotne w temacie wielodzietności. Oceny dorosłych dzieci z rodzin wielodzietnych wydają się wartościowe, gdyż pozwalają uchwycić ważne cechy rzeczywistości rodziny pochodzenia z pewnego dystansu, z doświadczeniem i – w wielu wypadkach – z perspektywy swojej nowej rodziny. Z przeprowadzonych badań, pomimo tego, że respondenci dostrzegali trudności, rysuje się bardzo pozytywny obraz rodziny wielodzietnej.

Na podstawie uzyskanych wyników możemy stwierdzić, że wielodzietność nie jest przeszkodą w edukacji dzieci, o czym świadczy bardzo liczny odsetek osób z wyższym wykształceniem wśród respondentów. Mimo odczuwanego braku komfortu i mimo doświadczanych niedogodności większość kończy wyższe uczelnie.

W życiu członków rodziny wielodzietnej, podobnie jak w każdej innej, przeplatają się radości i trudy. Wśród atutów wielodzietności najbardziej doceniane przez respondentów są te związane są z relacjami rodzinnymi: bliskością, opieką, możliwością wspólnego przebywania i zabawy.

Liczne interakcje w rodzinie to źródło radości, możliwości uzyskania pomocy, ale też sytuacje konfliktowe, kłótnie, konieczność rezygnacji z własnych potrzeb, ustępowania, opieki nad młodszymi, niesienia pomocy innym, znoszenia niedogodności mieszkania, hałasu i bałaganu. Trudności w rodzinie widziane są w obszarach: relacji międzyludzkich, fizycznej przestrzeni życia oraz komfortu.

Podsumowując, zdecydowana większość ceni i lubi swoją rodzinę, jest z niej dumna, podziwia rodziców, utrzymuje dobre i serdeczne relacje z rodzeństwem i w dorosłym życiu chce powielać wzorce zaczerpnięte z rodziny pochodzenia.

Każdy z członków rodziny ma swój niepowtarzalny wkład w jej budowanie, ubogaca ją swoim charakterem, temperamentem, spostrzeżeniami i poglądami.

Bibliografia

- Badora, B. (2020). *Wartości w czasach zarazy*. Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Balcerzak-Paradowska, B. (1997). *Rodziny wielodzietne w Polsce: Teraźniejszość i przyszłość*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Społecznych.
- Bauman, Z. (1999). Po co komu teoria zmiany? W: J. Kurczewska (red.), *Zmiana społeczna: Teorie i doświadczenia polskie* (ss. 19-38). Warszawa: Wydawnictwo Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Boguszewski, R. (2019). *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie: Komunikat z badań*. Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej. Pobrane z: https://cbos.pl/SPISKO_M.POL/2019/K_022_19.PDF.
- Bukojeńska, J. (2012). Matki wielodzietne w ponowoczesnym świecie – Poczucie spełnienia czy braku perspektyw? W: A. Kwak, M. Bieńko (red.), *Wielość spojrzeń na małżeństwo i rodzinę* (ss. 225-260). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Doleżczak, B. (1994). Rodziny wielodzietne w dwóch osiedlach warszawskich: Kwestie społeczne i krytyczne sytuacje życiowe u progu lat 90. Warszawa: Ośrodek Badań Społecznych.
- Eliszewska, J. (1999). *Rodzina wielodzietna jako system psychospołeczny* (niepublikowana praca magisterska). Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza.
- Kotlarska-Michalska, A. (2002). Więż w rodzinach wielodzietnych. *Roczniki Socjologii Rodziny*, 14, 57-70.
- Nowacka, I. (2002). *Funkcja socjalizacyjno-wychowawcza rodzin wielodzietnych w środowisku wielkomiejskim* (niepublikowana praca magisterska). Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza.
- Skrzypniak, R. (1997). Socjalizacja i wychowanie w rodzinach zróżnicowanych liczbą dzieci, zamieszkałych na terenie Pomorza Środkowego w dobie transformacji ustrojowej. *Roczniki Socjologii Rodziny*, 9, 163-185.
- Szyska, M. (2015). Wielodzietność w Polsce – społeczne postrzeganie i pomoc państwa. W: I. Taranowicz & S. Grotowska (red.), *Rodzina wobec wyzwań współczesności: Wybrane problemy* (ss. 177-192). Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum.
- Świątek, A. (2000). *Więż w rodzinach wielodzietnych w opiniach rodziców i dzieci korzystających z pomocy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej* (niepublikowana praca magisterska). Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza.
- Świątek, K. (2012). Społeczny odbiór wielodzietności w opiniach matek posiadających liczne potomstwo. W: A. Kwak & M. Bieńko (red.), *Wielość spojrzeń na małżeństwo i rodzinę* (ss. 199-224). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Trawińska, M. (1996). *Rodziny niepełne i wielodzietne*. Warszawa: Centrum Rozwoju Służb Społecznych.

